

UTVALGTE KULTURLANDSKAP I JORDBRUKET

Forord	2
Hvorfor utvalgte kulturlandskap?	3
Bøensætre med plasser	4
Østfold	
Øya - Nordre Eik	5
Akershus	
Nordmarksplasser	6
Oslo	
Vangrøftdalen - Kjurrudalen	7
Hedmark	
Nordherad	8
Oppland	
Steinssletta	9
Buskerud	
Skjærgården øst for Nøtterøy og Tjøme	10
Vestfold	
Jomfruland og Stråholmen	11
Telemark	
Rygnestad og Flateland	12
Aust-Agder	
Vest-Lista	13
Vest-Agder	
Hodne - Vikevåg, Helland-Bø og Førsvoll	14
Rogaland	
Gjuvslandslia	15
Hordaland	
Grinde - Engjasete	16
Sogn og Fjordane	
Hoddevik - Liset	17
Sogn og Fjordane	
Fjellgardane og seterdalane i Øvre Sunndal	18
Møre og Romsdal	
Seterdalene i Budalen	19
Sør-Trøndelag	
Skei og Skeisneset	20
Nord-Trøndelag	
Engan/Ørnes og Kjelvik	21
Nordland	
Skárfvággi/Skardalen	22
Troms	
Makkenes	23
Finnmark	

UTVALGTE KULTURLANDSKAP I JORDBRUKET

FORORD

Det var med glede vi denne våren presenterte 20 utvalgte kulturlandskap i jordbruket som et fellesprosjekt mellom landbruks- og miljøforvaltningen. Disse ulike landskapene viser samspillet mellom menneskenes høsting og bruk av naturen gjennom generasjoner og de miljøverdier som har utviklet seg som følge av dette. Som følge av slik ressursbruk gjennom lang tid har det blitt satt fysiske spor i landskapet som veifar, steinmurer og bygninger og ikke minst har det oppstått særegne og svært artsrike naturtyper der vi kan oppleve et stort mangfold av plante- og dyrearter. Å stanse tap av biologisk mangfold innebærer blant annet å ta vare på slike jordbrukslandskap. Områdene inneholder både kulturhistoriske og biologiske verdier og er en kilde til kunnskap og opplevelse av vår felles natur- og kulturarv.

I dag er det, paradoksalt nok, en utfordring å opprettholde miljøverdier utviklet gjennom tidligere tiders slit. Effektivitetsgevinst er ikke alltid forenlig med ønsket om å opprettholde spesielle miljøverdier. Derfor må vi sette inn ekstraordinære tiltak for noen utvalgte områder.

Vårt langstrakte lands geologiske og klimatiske vekslinger har gitt grunnlag for kulturelle særpreg og variasjoner i driftstilpasninger og gitt opphav til et stort mangfold av kulturhistoriske og biologiske verdier. Vi har derfor valgt ut landskap langs kysten, ved fjorden, på fjellet og i innlandet for å sikre oss et representativt utvalg for landet.

De 20 utvalgte kulturlandskapene i jordbruket er et resultat av enkeltpersoners og kommuners ivaretagelse og forvaltning av viktige natur- og kulturhistoriske verdier. Uten entusiastiske og aktive mennesker som sikrer riktig tilpasset bruk og skjøtsel av kulturlandskapene, ville vi heller ikke ha kunnet ta vare på slike viktige kulturlandskap. Vi ønsker å sikre områdene langsiktig drift, skjøtsel

og vedlikehold og bygge videre på lokal innsats og engasjement. Vi håper at områdene som er pekt ut, kan bli de utstillingsvindue vi ønsker at de skal være. Slik vi ser det, er det nå etablert et bredt eierskap der alle de viktigste aktørene er på samme lag.

Vi ønsker at områdene skal være tilgjengelig for allmennheten og at kommunene skal bidra til at de tas godt vare på og vises fram, slik at alle kan være stolte av dem. Vi oppfordrer til kreativitet og til å dra nytte av at de utvalgte områdene ses i sammenheng med reiseliv, lokalsamfunnsutvikling og næringsutvikling.

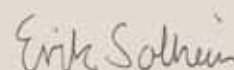
Denne brosjyren presenterer de utvalgte kulturlandskapene i jordbruket med sine kvaliteter og særegenheter. Brosjyren trykkes i forbindelse med arrangementet i Vangrøftdalen 28. juni 2009 der H.K.H. Kronprins Haakon står for åpningen av de 20 områdene. Vi har opprettet en egen hjemmeside www.utvalgtekulturlandskap.no der områdene vil bli nærmere presentert.

Nyt utsynet og få innsikt!

Oslo 28. juni 2009

LARS PEDER BREKK
LANDBRUKS- OG MATMINISTER

ERIK SOLHEIM
MILJØ- OG UTVIKLINGSMINISTER

HVORFOR UTVALGTE KULTURLANDSKAP?

Jordbrukslandskapet er skapt av mennesker i samspill med naturen. Bygninger, steingjerder, gravhauger og ferdselsveier er møysommelig bygget. Slåttenger, lynghieier, beitemarker og lauvingslier er blitt til gjennom spesiell bruk av arealer gjennom lang tid, mange steder flere tusen år. Helheten av gårdstun og inn- og utmark i åpne og varierte jordbrukslandskap er resultat av den samlede aktiviteten. Disse verdiene er avhengig av fortsatt bruk, skjøtsel og vedlikehold for å opprettholdes. Her er selvsagt bonden den viktigste aktøren! I *Utvalgte kulturlandskap i jordbruket* har landbruks-, natur- og kulturminneforvaltningen gått sammen om å gi bonden drahjelp.

13. juli 2006 ga Landbruks- og matdepartementet (LMD) og Miljøverndepartementet (MD) fagetatene Statens landbruksforvaltning (SLF), Direktoratet for naturforvaltning (DN) og Riksantikvaren (RA) et oppdrag basert på følgende miljømål fra LMDs St.prp. nr. 1 (2005-2006): «spesielt verdifulle kulturlandskap skal vere dokumenterte og fått ein særskilt forvaltning innan 2010.» Samtidig ble det vist til det nasjonale resultatmålet i St. meld. 21 (2004-2005) Regjeringens miljøvernpolitikk og rikets miljøtilstand om at «kulturlandskapet skal forvaltes slik at kulturhistoriske og estetiske verdier, biologisk mangfold og tilgjengelighet opprettholdes». SLF har ledet og koordinert arbeidet, som er gjennomført i nært samarbeid med regional landbruks-, natur- og kulturminneforvaltning.

I utvelgelsen av områdene var det grunnleggende at:

- de i størst mulig grad skulle omfatte kulturlandskap i jordbruket med både svært store biologiske verdier og kulturhistoriske verdier
- det skulle være realistisk å få til langsiktig drift, skjøtsel og vedlikehold

Områdene er videre valgt ut fra følgende kriterier: helhetlige landskap, kontinuitet og tidsdybde, representativitet eller særpreg og formidlingsverdi. De aller fleste områdene gjenfinnes i *Nasjonal registrering av verdifulle kulturlandskap*. Av de 20 områdene er 19 med blant de prioriterte og 16 på den nasjonale, representative listen. 13 av områdene er også helt eller delvis overlappende med verneområder etter naturvernloven. Et flertall områder inneholder automatisk fredede kulturminner og mange har også vedtaksfredede bygninger.

Det er lagt vekt på at de 20 områdene skal gi en best mulig nasjonal representativitet med hensyn til landskapstyper, driftstilpasninger og geografisk spredning. De store variasjonene i det norske landskapet gjør dette til en utfordring, men spredningen i utvalget er stor:

Her er flere flotte seterområder i Midt-Norge, kystlandskap med viktige kystlyngheier fra Trøndelag til Lista, jordbrukslandskap med inn- og utmarksbruk på øyer på Skagerrakkysten, et av de største gjenværende lauvingsområder vi ennå har, et typisk utslåttområde på Vestlandet, et typisk område for dalbygdene i indre Agder, flere husmannsplasser og gode representanter for de «breie bygdene» på Østlandet samt områder med samisk jordbrukshistorie i Nord-Norge. Det er også stor variasjon på størrelsen på områdene, fra 90 daa til 165 000 daa.

Som sagt: Bare fortsatt bruk kan ivareta disse landskapsområdene! Regional forvaltning og kommuner samarbeider med grunneiere og brukere om å lage gode planer for forvaltning, skjøtsel og vedlikehold av natur- og kulturverdiene i områdene. I et spleiselag har de to departementene avsatt spesielle tilskudd til denne driften, forankret i frivillige avtaler mellom grunneiere/brukere og staten. Dette skal sikre en god og langsiktig forvaltning av verdiene som ble skapt av våre forfedre, til glede og nytte for både dagens og kommende generasjoner!

BØENSÆTRE MED PLASSER

Det utvalgte området i Aremark kommune i Østfold utgjør et levende bilde av et typisk husmannsplassamfunn i skogsbygdene nær svenskegrensen fra tiden 1850-1950. Området omfatter husmannsplassene Bøensætre, Knatterød, Lagerholt, Bøensæterhagen, søndre Størholtet og Størholtødegården. I tillegg er stua på nedre Sørenskas og stua på Søndre Størholtet med.

Bøensætre er den største og best bevarte husmannsplassen i Østfold. Bøensætre eies av Aremark kommune, mens et vertskap står for den daglige driften. Det er mye aktivitet på Bøensætre; plassen er et populært mål for turfolk og besøkende, og området benyttes flittig til utferder av skoler og organisasjoner. Mange har kanskje sett Bøensætre på TV: «Farmen», som ble vist på TV2 i 2008, ble nemlig spilt inn nettopp her.

Landskapet er variert, og består av skog, tjern, bekker, beiter, åkrer, åkerholmer og åser. Landskapet, sammen med velholdte bygninger, hus-tufter, rester av steingerder, skigarder, gamle stier og gammel kulturmark som slåttenger og beiter, forteller historien om hvordan området har blitt brukt. De fleste jordbruksarealene driftes i dag, og flere av plassene drives økologisk. Mye av landskapet beites og holdes åpent av storfe, sau og hest.

AREMARK KOMMUNE, ØSTFOLD

Jordbruksregion	Sør- og Østlandets skogstrakter
Områdetype	Husmannsplasser i skogsbygd, slåtte- og beitelandskap på innmark
90 dekar	

Det utvalgte området har et unikt og artsrikt planteliv. Her kan man finne rødlistede arter som bakkesøte, solblom, vanlig marinøkkel, stavklokke, enghaukeskjegg og griseblad, i tillegg til mange andre sjeldne arter som krattlodnegras, hvit gåseblom, storengkall og muse-rumpe. Flere av artene vokser på slåttenger eller annen kulturmark, og er avhengig av slått med ljà eller maskin eller beite hvert år. Den rike floraen gir igjen et rikt insektsliv og fugleliv.

Det er gjennom flere år gjort en stor innsats lokalt for å ta vare på bygninger, landskap og biologisk mangfold i området.

Foto: Gurnar Ertgen - Skog og landskap

ØYA - NORDRE EIK

Området Øya - Nordre Eik ligger i Nannestad kommune, rett sørvest for Gardermoen. Området omfatter 20 gårdsbruk.. Dette er kjerneområdet i et sammenhengende ravinelandskap langs elva Leira. Raviner er V-formete, mindre daler utformet av rennende vann i leirområder. Ravineformene i dette området er sjeldent godt bevart, og blant de største ravineområdene i leiravsetninger i Nord-Europa. Ravinene er også spesielle og særegne ved å være brattere, krappere og i mindre skala enn ellers på Østlandet. På Romerike ellers er størstedelen av ravineområdene planert, med korndyrking som vanligste landbruksproduksjon.

På det flate platået over ravinene ligger gårdene slik de har ligget i 1000 år, med åkerland rundt i et klassisk kulturlandskap. Tradisjonelle driftsformer og byggeskikk er holdt i hevd. Den ene delen, som kalles Øya på folkemunne, kan ha vært et kultsted i jernalderen, og ligger med vid utsikt over nabobygdene. Med hovedbruk og tidligere plasser gir Øya et rikt og variert bilde av typiske gårdshus av ulike typer og aldre, blant annet lafta tømmerlåver som nå er sjeldne. I sør ligger Eik, - en del av et annet platå. Kulturlandskapet på Eik og Øya er jordbruksmiljøer med gamle vegfar og andre kulturminner. De gamle

NANNESTAD KOMMUNE, AKERSHUS

Jordbruksregion	Østlandets og Trøndelags lavlandsbygder
Områdetype	Ravinelandskap langs Leira, med gårdstun og åkerer på ravineryggene, beitemarker på innmark og beiteskog i ravidalene

8 000 dekar

gårdstuna ligger på ryggen av ravinene, med åkrene på flatene rundt. Ravinedalene er åpne, terrasserte beitebakker som er omkranset av frodig blandingsskog. Vekslinga mellom tun, åker, beitebakker og skog skaper et spennende, vakkert og variert landskap.

NORDMARKSPLASSER

Området i Oslo består av fire plasser fra 1700-tallet. Disse ligger som vakre, åpne og grønne juveler i den store granskogen i Nordmarka. Plassene er Blankvannsbråten, Finnerud, Slagteren og Svartorseter. Disse var tidligere setrer tilknyttet storgårdene i Aker. Finnerud var opprinnelig finneboplass fra samme tid. Mange av slåttengene og beitene har vært i drift og blitt skjøttet over lang tid. Plassene har godt bevarte gårdsmiljøer med verdifull bebyggelse. De ligger vakert til i landskapet, i nært samspill med kupert innmark som er omkranset av vekslende gamle åkerlapper, urterike blomsterenger og hagemarksprega skogspartier. Her er rydningsrøyer og steingjerder. En overgrodd kalkovn ligger på Svartorseter. Det finnes også mange hytter i området, de fleste fra 1920-åra.

Kulturlandskapet er representativt i forhold til driftsformer og bosettingsmønster før industrialiseringen og har særpreg med spesielt artsinnhold i engene. Her vokser det et stort antall svært sjeldne planter, som drakehode, marisko, knottblom og engmarihand. Kombinasjonen av kalkrikt jordsmonn og kontinuerlig drift over lang tid har gitt opphav til disse sjeldne og artsrike slåttengene og beitene med spesiell flora og spesielle kulturminner.

OSLO KOMMUNE, OSLO

Jordbruksregion

Sør- og Østlandets skogstrakter

Områdetype

Skogsplasser med tun, innmark med slåttearealer og gamle beiter på høydedraget mellom Maridalen og Sørkedalen

330 dekar

Området har hatt og har fortsatt stor betydning for det tradisjonelle marka-friluftslivet til Oslos innbyggere. Det går mange merke stier og løyper gjennom området. Hyttene til de gamle Kristiania-skiklubbene, flere i «nasjonal» stil, er viktige også i skisportens og friluftslivets historie.

Foto: Yngve rekdal, Skog og landskap

VANGRØFTDALEN - KJURRUDALEN

I seterdalene innenfor Dalsbygda finner vi et unikt kulturlandskap. Her er det fortsatt aktiv seterdrift på mange setervoller og dyr på utmarksbeite i hele området. Det er rundt 130 setre i området. På 40 av disse drives det aktiv setring på tradisjonelt vis. Kua tas inn og mjølkes på setra og slippes ut i utmarka for å beite. Noen setre har dyra på et inngjerdet areal på setra om natta. Denne driftsformen opprettholder et åpent kulturlandskap rundt setrene og ivaretar den rike vegetasjonen i området.

Gjennom generasjoner har områdene blitt utnyttet til beite og produksjon av fôr. Fra gammelt av var seterdalene inndelt i slåtter. I tilknytning til disse ligger flere slåttebuer og løer. Graset ble fraktet hjem til gården og brukt til vinterfôr. Noen slåttearealer blir holdt i hevd med jevnlig slått.

Berggrunnen består av kalkrike kambrosilurbergarter som har gitt opphav til et næringsrikt jordsmonn og svært rik vegetasjon. Det er nesten 400 plantearter i området. En rekke arter som er nasjonalt eller regionalt truet forekommer her. Mange av disse finner vi i kulturlandskapet. Av spesielle arter finnes blant annet: dvergsmelle, gulmjelt, fjelltettegras, handmarinøkkel og orkidéartene svartkurle, blodmarihand, lappmarihand, grønnekurle og kvitkurle.

OS KOMMUNE, HEDMARK

Jordbruksregion	Fjellområdene i Sør-Norge
Områdetype	Seterlandskap i to seterdaler med setrer tilhørende gårder i Dalsbygda og Os
165 000 dekar	

Bygningsmiljøet i seterdalene er sjeldent. Det er mange bygninger knyttet til hver seter og det er et betydelig antall verneverdige bygninger og bygningsmiljøer. Den tradisjonelle byggeskikken er godt ivaretatt.

Området har en spesiell kulturhistorie med mange setre pr gard og med vekselbruk av seterdalene. Mange av gardene hadde tidligere fire til seks setre hver, vanligvis ei vårseter og ei høstseter nær bygda og to sommersetre, ei i Vangrøftdalen og ei i Kjurrudalen. Det ene året slo de slåttene i den ene dalen og setret i den andre, neste år motsatt. Mange av gardene har fortsatt to til tre setre med seterhus.

NORDHERAD

Nordherad er eit aktivt jordbruksområde på nordsida av Vågåvatnet, vest for Vågåmo sentrum. Det ligg godt synleg frå riksveg 15 som eit bratt, solrikt og ope mosaikklandskap med stor estetisk verdi. Det er 49 landbrukseigedommar i området, og 34 av desse er i sjølvstendig drift. Dei fleste gardane har beitande husdyr. Nordherad har store høgdeforskjellar, og gardsbruka ligg grovt sagt i to «etasjar», den eine langs Vågåvatnet og den andre opp mot utmarka. Mellom desse to nivåa er det bratte lier med beitemark og skog.

Store, brune tømmerbygningar dominerer landskapsbildet. Samstundes er det er tatt vare på mange mindre uthus med ulike funksjonar frå gammalt – «eldhuset, tørrstugua, smiua» mfl. er kjende omgrep i bygda. Bygningane er stort sett samla i tette gardstun. Nordherad har Norges tettaste samling av freda landbruksbygningar, totalt 38 hus fordelt på seks gardstun.

Det ekstremt nedbørfattige klimaet og den næringsrike, kalkholdige berggrunnen gir grunnlag for ein artsrik «steppevegetasjon». Særleg forekomstane av sjeldne lavartar er unik og er med på å gi området internasjonalt status i biologisk samanheng. Det er kartfesta

VÅGÅ KOMMUNE, OPPLAND

Jordbruksregion	Sør-Norges dal- og fjellbygder
Områdetype	Dalgrend ved Vågåvatnet. Gårdslandskap med innmark, tette gardstun, beitelandskap i utmark, skog og seterlandskap
14 000 dekar	

80 lokalitetar med spesielle naturverdiar, først og fremst ugjødsle beitemark. Til saman 70 raudlistearter av lav, sopp, planter og dyr er registrert.

Forutan den verdfulle bygningsmassen, har Nordherad mange ulike kulturminne frå forskjellige tidsepokar. Busettinga er svært gammal, og fleire felt med skålgroper i berget fortel om kultverksemd i bronsealderen. Mange små og fraflytta rydningsplassar i utmarka illustrerer store sosiale forskjellar i tidlegare tider. Det er og mange spor etter til dømes gamle vatningssystem og steinbrot.

Sidan 1999 har grunneigarane sjølv drive «Nordheradsprosjektet» for å ta vare på kulturlandskapet og legge til rette for ferdsl og opplevingar. Prosjektet fekk den nasjonale kulturlandskapsprisen frå Norsk Kulturarv i 2009.

Foto: Eirik Kolstrud, Fylkesmannen i Buskerud

STEINSSLETTA

Beliggenhet, lang historie, fruktbar jord og et godt klima har sammen med dyktige bønder gjort Steinssletta til et verdifullt kulturlandskap.

I utvalget representerer Steinssletta flatbygdene. Aktivt jordbruk har skapt dette verdifulle kulturlandskapet og er en forutsetning for videre ivaretagelse av det. Store deler av området er fulldyrka areal med korn, oljevekster, frø, poteter og grønnsaker. I tillegg er det noe husdyrhold.

Steinssletta ligger mellom Steinsfjorden i øst og Tyrifjorden/Storelva i vest. Godt klima, kalkrik berggrunn og omliggende elver, innsjøer, skog og våtmark gir grunnlag for et variert plante- og dyreliv. De biologisk mest interessante områdene er små tørrbakter, tidligere beiter, veikanter og områdene i og rundt fangdammene.

Bøndene på Steinssletta var tidlig ute med å anlegge fangdammer. Disse dammene skal fange opp avrenning fra jordene, og på denne måten holde tilbake næringsstoffer som nitrogen og fosfor. Slike dammer har, sammen med gjødselplaner og endret jordarbeiding, vært et viktig bidrag til å forbedre vannkvaliteten i Steinsfjorden.

Steinssletta har hatt kontinuerlig jordbruksdrift i 4000 år. De fleste gårdene er kjent i skriftlige kilder fra 1300-tallet. Gården

HOLE OG RINGERIKE KOMMUNER, BUSKERUD

Jordbruksregion	Østlandets og Trøndelags lavlandsbygder
Områdetype	Aktivt og fruktbart jordbrukslandskap med gårdstun og innmark mellom Steinsfjorden og Tyrifjorden/Storelva

12 000 dekar

Stein har vært et viktig knutepunkt langt tilbake i tid. Her ligger også en kirkeruin fra 1200-tallet. De kulturhistoriske verdiene er dels knyttet til overordna eiendomsstruktur, dels til enkeltelementer i form av forhistoriske kulturminner, tun og bygninger. Eiendomsstrukturen omfatter inndeling i de ulike gårdsvaldene og under dette forholdet mellom de opprinnelige gårdene og senere fraskilte småbruk og tidligere husmannsplasser. På de største gårdene finnes det en god del verneverdige bygninger som våningshus, sidebygninger og stabbur.

Området har en rekke gravhauger fra jernalderen, blant dem Halvdanshaugen. Sistnevnte gjør et mektig inntrykk der den troner på sletta ut mot Steinsfjorden. Med en diameter på over 50 meter hører den til storhaugene i Skandinavia.

Foto: Egil Soglo

SKJÆRGÅRDEN ØST FOR NØTTERØY OG TJØME

Området dekker hele skjærgården øst for Nøtterøy og Tjøme og grensene samsvarer i stor grad med Ormø – Færder landskapsvernområde.

Det er fast bosetting på bare tre av øyene i dag, men mange av øyene har lang bosettingshistorie. Rester av bosetting er registrert på 19 av øyene. Kombinasjonsbruk, landbruk, sjøfart, fiske og losvirk-somhet har dannet grunnlaget for bosetting, og mange kulturminner har tilknytning til kombinasjonen av landbruk og skipsfart.

Det er tre aktive bruk i skjærgården. Disse driver med husdyrhold, kjøttproduksjon på storfe og sauehold. Bruka ligger på tre forskjellige øyer. Brukenes eiere driver i tillegg til drift på egen øy også beiting og skjøtsel på seks andre øyer. Husdyreiere på fastlandet driver beiting og skjøtsel på elleve øyer, og Naturvernforbundet driver slått på en av øyene. Tre øyer der det tidligere har vært landbruksdrift drives ikke i dag.

Mange av øyene innehar en stor mosaikk av naturtyper med blanding av kultur- og naturbetingede vegetasjonstyper. Sandø har store biologiske verdier. Det er registrert over 80 rødlistearter, og trolig finnes det mange flere. 29 fornminner, særlig mange gravrøyser, finnes på øyene. Dessuten er en lang rekke kulturminner av nyere dato også registrert, særlig bygninger, steingjerder og rydningsrøyser.

NØTTERØY OG TJØME KOMMUNER, VESTFOLD	
Jordbruksregion	Kysten fra Sør-Norge til Nordland
Områdetype	Skjærgårdslandskap med gårdstun, innmark og høstingslandskap i utmark
15 000 dekar	

Det er mange hytter i området som er svært attraktivt for rekreasjon og friluftsliv. I Tønsberg, Nøtterøy og Tjøme er det registrert 11.704 småbåter i småbåtheregisteret. Dette understreker områdets betydning for rekreasjonsformål, både for dagsbesøk og for overnatting. I tillegg benyttes øyene av ferierende fra store deler av Østlandet. En god forvaltning av området kombinert med å legge til rette for rekreasjon og opplevelse, er derfor viktig.

Foto: Oskar Puschnann, Skog og landskap

JOMFRULAND OG STRÅHOLMEN

Ytterst mot Skagerrak, i Telemarksskjærgården, øyner båtfolket to fyr. Når de nærmer seg, hever øyene seg over horisonten og viser resultatet av et samspill mellom gamle rester av omdannet grunnfjell med overdekning av breavsetninger som er en del av det store raet. Øyene har et rikt og variert plante- og dyreliv på land, i strandsonen og i sjøen.

De eldste spor etter mennesker på øyene går tilbake til ca 2000 år f.Kr., men fast bosetning er av noe yngre dato. Mer dokumentert aktivitet finner vi fra middelalderen med kombinasjon av sjøfart, losvirksomhet, fiske og jordbruk. De to fyrtårna og restene av Deccastasjonen på Jomfruland, så vel som nøytralitetsvaktstasjonen på Stråholmen og fortøyningsplasser og havneanlegg for båter, er viktige kulturminner fra sjøfart, fiske og forsvar.

Jordbruket setter sitt preg på øyene gjennom bebyggelse, husdyrbruk og kultivering av vegetasjonen. Klyngetunet på Stråholmen og gårdstuna og driftsbygningene på Jomfruland, er særpregede kulturminner sammen med tangplassene, veisystemet, kudammene og ikke minst steingjerdene. Rester etter gravrøyser gir tidsdybde og grunnlag for spørsmål og kanskje videre undersøkelser.

KRAGERØ KOMMUNE, TELEMARK	
Jordbruksregion	Kysten fra Sør-Norge til Nordland
Områdetype	Kystlandskap på øyer ytterst i Kragerøskjærgården, med innmark og beitelandskap i utmark
3 600 dekar	

Jordbruket har gått gjennom mange faser, fra sjølbergning, spesialisering og eksport av grønnsaker og tanggjødsel til mekanisering og mer ensrettet produksjon av mjølk og kjøtt. Utviklingen har gått fra intensivt drevet og gjødslet grasmark til mer ekstensivt drevet og ugjødslet beite. Mye areal går tilbake til kratt og skogvegetasjon. Denne driften gir et stort utvalg av forekomster med ulike typer biologiske samfunn der alt fra mikroorganismer til insekter, planter og fugl gir muligheter for opplevelser og læring. Store deler av Stråholmen og deler av Jomfruland er vernet etter naturvernloven.

På Stråholmen er gjengrodde arealer ryddet og tatt i bruk som beitemark for villsau.

RYGNESTAD OG FLATELAND

Rygnestad og Flateland er et klart geografisk avgrenset landskapsrom med store biologiske og kulturhistoriske verdier. Området ligger 450 – 480 moh og er representativt for bruksstrukturen i Setesdal. Grendene ligger sørvendt og har godt klima. Jordsmonnet er også godt og gir relativt rik vegetasjon.

Eiendommene er av ulik størrelse og karakter, fra den enkle husmannsplassen Slengen til storgården Rygnestad. Bygningene og gårdene i grendene har tradisjonell utforming og plassering. Foruten det fredete Rygnestadtunet, består bebyggelsen av gode eksempler på tradisjonell byggeskikk med fjøs, løe, sommerfjøs, kvernhus, loft, smie og badstu. Her finner vi også andre kulturminner som steingjerder, bakkemurer, rydningsrøyser og «rymeveg», fegate mellom gården og utmarka.

Det er registrert jernvinneanlegg oppe på fjellet. På Flatland finner vi kullgroper og et stort felt på nærmere 50 gravhauger fra jernalder og tufter trolig fra middelalder eller eldre. Dette vitner om en lang tradisjon for bosetting i området, trolig med jernfremstilling både i jernalder og middelalder.

VALLE KOMMUNE, AUST-AGDER

Jordbruksregion	Sør-Norges dal- og fjellbygder
Områdetype	To dalgrender i Øvre Setesdal. Gårdslandskap med innmark og skog
2 000 dekar	

Området utmerker seg også med godt bevarte naturbeiter, slåttenger, hagemark og gammel lauvskog. Den fulldyrka marka er i bruk, men mye av beiteområdene er i ferd med å gro igjen.

Det er i dag bare fire av de vel femten eiendommene som er i aktiv drift. I tillegg til eget areal, leier brukerne her det meste av den fulldyrka marka og mye av den overflatedyrka enga. Alle fire bruka har beitedyr. Tidligere var det mjølkekyr på flere av bruka, men nå er det bare sau og hest. Bygninger og innmark på Rygnestadtunet forvaltes av Setesdalsmuseet.

Foto: Oskar Puschmann, Skog og landskap

VEST-LISTA

Vest-Lista er eit unikt landskap, rikt på både natur- og kultur-opplevingar i eit aktivt landbruksmiljø. Området er eit av Noregs eldste jordbrukslandskap. Her har det vore landbruksdrift i over 6000 år. Jordbruksdrifta har sett mange spor i landskapet frå ulike tidsperiodar.

På Jærberget finn vi helleristningar av 22 skip og over 70 skålgroper frå bronsealderen. Vidare finns gravhaugar, kystrøyser, pikksteinar (fallossteinar) og ei bygdeborg i perioden frå bronsealderen til jernalderen. Alt dette fortel om livsvilkår og tilhøve til liv og død blant folk i førhistorisk tid.

Eit særpreg på Lista er alle langhusa. Desse er karakterisert ved at uthus og innhus er bygde saman til langhus. Denne byggeskikken har røter heilt tilbake til jernalderen. I Noreg er det bare på Lista vi finn langhustradisjonen så godt bevart. Det typiske innhuset er eit sørlandsk midtgangshus.

På Vest-Lista er fleire gardar organisert i klyngetun på same måten som i middelalderen. Elles i landet blei klyngetuna dei fleste plassar oppløyst på 18-1900-talet. I eit klyngetun er innhus og uthus til fleire eigedommar organisert i ei klynge. Rundt klyngetunet ligg innmarka, som er delt inn i teigar for det enkelte bruket.

FARSUND KOMMUNE, VEST-AGDER

Jordbruksregion	Kysten fra Sør-Norge til Nordland
Områdetype	Jordbrukslandskap med gårdstun, innmark og kystlynghei
5 400 dekar	

Utallige steingardar, bakkemurar og rydningsrøyser set sitt preg på landskapet i dag og fortel om rydding av innmark og eigedomsdeling gjennom mange generasjonar. Buvegar og utmarksgjerde er dei eldste kulturminna som fortel om det tradisjonelle jordbruket.

Dette var eit produksjonssystem der utmarka blei utnytta til beiting og forsanking og innmarka blei gjødsla opp med tilførsle av næring frå utmarka. Som følgje av denne produksjonsmåten fekk vi både i utmark og innmark vegetasjonstypar som er menneskepåverka. På Penne finns fortsatt restar av det gamle kulturavhengige biomangfaldet.

HODNE-VIKEVÅG, HELLAND-BØ OG FØRSVOLL

Kystlyngheiområda på Rennesøy er svært varierte med lynghei på plataet og tørrbakkar, enger og lauvtrelundar i den varme sørvesthellinga. Området har eit spesielt stort innhald av trua artar og andre sjeldne artar. Totalt er det registrert over 480 planteartar i området. Fem plantar veks ingen andre stader i Noreg. Det store artsmangfaldet skuldast mellom anna at Rennesøy har både svært milde vintrar og rimeleg varme somrar, dette gir gode vekstvilkår for ulike planteartar. Det opne beitelandskapet er dessutan av dei eldste i landet med ei samanhengande brukshistorie på opp til 6000 år.

Innanfor området finn ein vidare mange ulike kulturminne. Det som er lettast å få auge på er alle dei karakteristiske piggsteingjerda. Elles finn ein spor etter gamle ferdelsårer, nausttuffer og torvhus m.m. Gardsanlegget Førsvoll med fleire gamle og karakteristiske bygningar ligg også innafør området. Dei eldste bygningane frå midten av 1800-talet er bygd opp av tørrmur.

Dei utvalde kystlyngheiområda ligg elles lett tilgjengeleg, og Rennesøy kommune har saman med Stavanger Turistforeining merka fleire turløyper i området.

RENNESØY KOMMUNE, ROGALAND

Jordbruksregion	Fjordene på Vestlandet og i Trøndelag
Områdetype	Fjordbygd på Rennesøy med gårdsanlegg, innmark, utmark og kystlynghei

9 500 dekar

Dei siste par åra har fleire av grunneigarane i området vist stor interesse for å ta vare på landskapet og bygningane. Store delar av lyngheiane blir no brukte som ugjødsla beiteområde, men det er fleire stader eit press for å gjødsla dei opp. Fleire kulturminne er restaurerte eller rydda fram i lyset. Bruk og vedlikehald av landskapet er ein viktig føresetnad for at kvalitetane i området ikkje går tapt.

Foto: Synnøve Kløve-Grøe, Fylkesmannen i Hordaland

GJUVS LANDSLIA

Gjuvslandslia høyrer til garden Gjuvland, og omfattar i alt sju teigar som tidlegare har vore utslåtter. På dei ulike teigane har det i tillegg til slått og beiting vore hausta lauv til fôr, teke ut hassel til tønneband, hausta nøtter, plommer, barlind og kristtorn til pyntegrønt.

Lia ligg søraustvendt til ut mot Hardangerfjorden og skrår jamt, med ei gjennomsnittlig helling på 38 grader, berre nedst mot sjøen flatar den noko ut.

Topografien gir eit gunstig lokalklima, samstundes som berggrunnen er kalkrik. Den naturlege vegetasjonen i Gjuvslandslia er difor edellauvskog med rikt innslag av kalkkrevjande artar. Størstedelen av området er eit landskapsvernområde med plantelivsfreding for treslaga barlind og kristtorn.

Slåtteteigen med bruksnr. 170/5 ligg sentralt i området, og er den teigen som er halden best i hevd. Her finn vi ei velstelt og artsrik slåttemark. Svært viktige og verdifulle registrerte artar er mellom anna hjartegras, engstarr, augnetrøst, steinstorkenebb, vill-lin, gjeldkarve, karve, nattfiol, storblåfjør, småengkall og musekløver.

Slåtteenga har vore stelt på tradisjonell vis med slått og beiting fram til i dag. Skjøtsel av enga inneber beiting av sau vår og haust,

KVINNHERAD KOMMUNE, HORDALAND	
Jordbruksregion	Fjordene på Vestlandet og i Trøndelag
Områdetype	Høstingslandskap i utmark. Utslåtter under gården Gjuvland på Varaldsøy
100 dekar	

raking etter beiting, slått seint på sommaren og tørking av høyet på bakken eller i hesjer. Høyet vert mellomlagra i utlóa. Utpå ettervinteren vert det frakta heim i båt.

Gjuvslandslia inneheld mange ulike kulturminne. Mellom tuna på garden og lia renn Gjuvslandselva i eit trengt juv. Her er det tredemningar etter sagbruksdrift. Sørvest for elva ligg den vassdrivne saga som tidlegare var ei oppgangssag i felleseige mellom fire bruk.

Frå gangbrua over elva går ein smal sti nordaustover gjennom teigane, nokre stader er den fint lagt på bakkemurar. På fleire av teigane står det utlør og naust som er knytt til den tradisjonelle drifta.

GRINDE - ENGJASETE

Grinde-Engjasete har ei svært interessant kulturhistorie med tradisjonelle driftsformar som enno vert praktisert på fleire av bruka. Lokalsamfunnet på Grinde har vore flinke til å ta vare på den tradisjonelle ressursutnyttinga, og den unge generasjonen er oppteken av å vidareføre driftsformen. Svært mange gamle styvingstre i området vitnar om at lauvinga var viktig for landbruket før i tida. Lauvinga har bidrege til stor variasjon av ulike kulturmarker i området. Ein finn hagemarker med bjørk eller ask, lauvenger med ask, alm, bjørk eller selje og haustingsskogar med alm eller ask. Dei fleste styvingstrea finn ein i tilknytning til vegar, steingardar, rydningsrøysar og bekkefar. Sårbare beitemarksoppar, sjeldne vedbuande soppar og interessante artssamfunn av lav og mose held til på styvingstrea i området.

Gravrøysar og andre funn fortel om landbruksdrift i området sidan eldre bronsealder. Lauvsankinga kan sporast tilbake til 2 400 år f.Kr. Det har truleg vore fast busetnad i det historiske tunområdet sidan 500 år f.Kr. Bygningane i tuna og på innmarka er i stor grad frå 1800-talet og her er verdifulle bygningsmiljø. Området er rikt på steingardar, bakkemurar, rydningsrøysar og gamle vegfar.

LEIKANGER KOMMUNE, SOGN OG FJORDANE

Jordbruksregion	Fjordene på Vestlandet og i Trøndelag
Områdetype	Fjordgrend ved Sognefjorden, med gårdstun, innmark med frukthager, eng, beite og gamle kulturmarker, inkludert lauvingslier
1 100 dekar	

Grinde-Engjasete er ein typisk fjordgard der ressursgrunnlaget har vore alt frå fiske i fjorden til utmarkshausting i fjellet. Både innover Grindsdalen og oppover fjellet ligg fleire stølsområde som vart brukt på ulike årstider. På Orrasete ligg det gamle heimestølsmiljøet som vart brukt vår og haust av gardane på Grinde og Engjasete. Her finn ein også mange tekniske strukturar i tillegg til murar og tufter etter gamle sel og høyløer.

Dei gamle kulturmarkene og kulturminna ligg i ein mosaikk med meir moderne produksjonsareal for frukt, eng og beite. Området er skånsamt utnytta med få moderne inngrep, og framstår som eit kulturlandskap med stor tidsdjupne. Årleg slått og beiting av engareala i tilknytning til styvingstrea formar eit lysopent og parkliknande landskap.

Foto: Leif Hauget

HODDEVIK - LISET

Hoddevik-Liset er ein del av Stadlandet, ei høgsllette med bratte klipper mot havet, eit irrgønt lågland og raudbrune kystlyngheier. Vêrhardt klima, topografi og eit omfangsrikt jordbruk har forma eit landskap som har mange fellestrekk med vesterhavsøyene. Folk har busett seg i dalføra med flat dyrkingsjord, eller klora seg fast i bratte bergskår langs med havgapet. Gravfunn viser at det har vore gardsdrift i området sidan eldre jernalder. I heile området finn ein bygningar, tufter, steingardar, bakkemurar og buvegar som fortel om tidlegare drift og aktivitet.

Kystkulturlandskapet er prega av open beitemark, lyngheier og torvmyrar i gradvis overgang frå heimebøen. Fleire gamle slåtte- marker i området er svært artsrike med mange sjeldne og sårbare artar. Hoddevik ligg i eit tydeleg avgrensa dalføre ut mot havet og utgjer ein særprega del av landskapet. Gardane ligg som perler på ei snor langs vegen i den flate dalbotnen. Den breie sandstranda og dei store sanddynene i dalsida er naturlege blikkfang. Dalsidene er oppdelt i steingardar, overflaterydda teiger, fegater og små gardfjosar. På nordsida av stranda ligg den karakteristiske naustrekkja.

SELJE KOMMUNE, SOGN OG FJORDANE

Jordbruksregion	Kysten fra Sør-Norge til Nordland
Områdetype	Kystgrender. Gårdslandskap med innmark og kystlynghei
45 000 dekar	

Klyngjetunet på Indre Fure er eit særsyn, med ein lun tunplassering på ein så vêrutsett plass. Frå Indre Fure leier ein smal gangsti til Ytre Fure, der gardane ligg på ei hylle ut mot havet. Det som ikkje er bart fjell er frodig grasmark av gamal slåtte- og beitemark. Oppmurte vegar, steingardar og bakkemurar deler opp kulturlandskapet, og opp i fjellsida ligg tuftene etter gamle løer.

På Drage ligg gardane spreidd ut over den slake strandflata med dyrkingsjord, omkransa av lisider med beitemark og kystlynghei.

Gardane i Årdal, Skårbø og Liset utgjer kvar for seg heilskapelege kulturlandskap i skiljet mellom hav og fjell. Områda er rike på tekniske strukturar, tufter og gamle bygningar. Ein finn også artsrike slåtte- og beitemarker.

FJELLGARDANE OG SETERDALANE I ØVRE SUNNDAL

Grøvuvasdraget ligg lengst aust i Sunndal kommune mot Sør-Trøndelag og Oppland. Området ligg frå 200 til vel 800 moh. Naturen er svært dramatisk, med skogkledd stupbratte lier, djupe juv og elvegjel, grusterrassar, breie dalar med godt beite og seterdrift. Fire fossar stuper ned i Jenstadjuvet og renn saman i Åmotan. Attanfor ligg fjellviddene med toppar opp mot 2000 meter over havet. Her finst Nord-Europas einaste intakte høgfjellsøkosystem med mellom anna villrein, moskus, jerv og fjellrev. Landskapsverdiane er likevel i stor grad knytt til kulturlandskapet med gamle brunsvidde tømmerhus med opne beitemarker, slåtteeing og åker omkring.

Fjellgardane i området, 18 i talet, vert i dag drivne av fem aktive gardbrukarar. Samla er jordbruksarealet på i alt 683 dekar.

Verdiane i kulturlandskapet er svært godt dokumentert gjennom mange registreringar. Dei biologiske verdiane i området er knytt til kalkrike og artsrike seterdalar med naturbeitemarker og skogsbeite.

Det er mange fornminne i området. Fangst- og dyregraver, gamle hustufter, gravrøyser m.m. syner forhistoria frå steinalderen og framover. Det er også fleire gamle gardar som er haldne godt i hevd. Døme på det er Svøu/Svisdal og Jenstad som truleg er frå yngre jernalder.

SUNNDAL KOMMUNE, MØRE OG ROMSDAL

Jordbruksregion	Sør-Norges dal- og fjellbygder
Områdetype	Gårds- og seterlandskap ved Grøvuvasdraget
101 000 dekar	

Svøu/Svisdal er to fjellgardar som ligg oppe i fjellet ved elva Grødøla, om lag 600 moh. Gardane har mange gamle gardshus av høg verdi som kulturminne.

I høgfjellsdalane ligg det svært mange setrer. Desse vitnar om at det har vore stor aktivitet i desse områda. På Gammelsetra i Grudalen har det vore kontinuerleg seterdrift frå «gammeltida» og fram til i dag. Her er det mjølkekyr kvar sommar, og det vert produsert smør, ost, gubb osv. etter gammal oppskrift. Det vert og halde årlege seterkurs på denne setra.

I 2002 vart deler av dette nasjonalt viktige kulturlandskapet verna som Åmotan-Grøvdalen landskapsvernområde. Området grenser også til Dovrefjell-Sunnalsfjella nasjonalpark.

Foto: Aril Rørtun, Midtre Gauldal kommune

SETERDALENE I BUDALEN

Seterdalene i Budal representerer et landskap som er preget av variert og kontinuerlig bruk gjennom lang tid. Her har våre forfedre satt spor etter seg gjennom årtusener. Disse sporene ser vi i dag i form av steinalderboplasser, fangstanlegg, jernvinneanlegg, kullmiler, høyløer, seteranlegg, beiteområder og slåtteområder med stort mangfold av plantearter. Pilegrimsleden går gjennom området. I Budal har det trolig vært drevet setring siden 1600-tallet, og mange av bygningene i området er fra 1700-tallet.

I seterdalene drives det fortsatt aktiv setring, og området er representativt for seterdaler i regionen. Seterdalene i Budal dekker et stort areal, og er lite preget av moderne tekniske inngrep. Det er melkeproduksjon på ca 15 setre om sommeren. For den som kommer til Budal for første gang, gjør det inntrykk å se så mange aktive setre innenfor et såpass begrenset område. Husdyra beiter i utmarka hele sommeren, og bidrar til å holde kulturlandskapet i hevd. Her beiter både kalver, ungdyr, sauer og geiter i seterdalene, foruten melkekyrene.

For den som er interessert i botanikk, er Budal også et spennende landskap. Det er stort biologisk mangfold i området, og det finnes flere sjeldne plantearter som indikerer at dette er gammel slått- og

MIDTRE GAULDAL KOMMUNE, SØR-TRØNDELAG

Jordbruksregion	Fjellområdene i Sør-Norge
Områdetype	Seterlandskap i tilknytning til elvene Bua og Ena, med 140 setrer og utslåtter
69 000 dekar	

beitemarker. Tradisjonen med utmarksslått har levd lenge i Budal, og fortsatt er det områder som skjottes på denne måten. I dalsidene og på elveslettene er det også områder som bærer preg av tidligere slått. I dag beiter det husdyr der.

Seterdalene i Budal er mye brukt i forbindelse med forskning og undervisning, og det er foretatt mange slags kartlegginger.

Storbekkeøya museumsseter er et godt utgangspunkt for den som vil lære mer om seterkulturen og historien i seterdalene i Budal.

SKEI OG SKEISNESSET

Skei og Skeisnesset er ei halvøy lengst mot nordøst på øya Leka. Området omfatter totalt 5200 daa, inkludert ca. 3530 daa kystlynghei. Her er 12 grunneiere og 66 beboere. Leka Bygdemuseum inngår i området. Dagens drift omfatter husdyrhold, noe korn og potet.

Skei utgjør en naturlig enhet med sammenhengende tun, innmark, torvmyr, utmark og sjøbruk. Visuelt utgjør området en sammenhengende lav halvøy. Det er lite forstyrrende inngrep fra seinere tid, bortsett fra en kraftlinje i innmarka. Skei er et godt eksempel på kystlyngheijordbruket som var typisk langs kysten fra Vestlandet til Lofoten, og er egnet som referanseområde. Særpreget er særlig knyttet til den unike Herlaugshaugen og sjeldne og truede kulturmarkstyper.

Selve Skeisnesset domineres av kystlynghei. Her fins dessuten flere typer myrer og ulike typer kulturbetingete enger. Området har flere vegetasjonstyper med svært høy verdi, rødlistearter og viktige karplanter. Omkring 24 rødlistede og truede fuglearter er registrert. De vestlige delene av Skeisnesset er vernet som fuglefredningsområde.

På Skeisnesset er det mange freda kulturminner. Her er steinalderboplasser, mange gravrøyser og en middelaldertuft. På Skei ligger Herlaugshaugen fra vikingtid, landets nest største gravhaug. På Skei

LEKA KOMMUNE, NORD-TRØNDELAG

Jordbruksregion	Kysten fra Sør-Norge til Nordland
Områdetype	Gårdslandskap på halvøy med tun, innmark og utmark med kystlynghei
5 200 dekar	

er det variert bebyggelse fra 1700-1900tallet, til dels meget bevaringsverdig. Kulturminner og landskapsstruktur viser næringsforhold og ulike sosiale levekår med gårder, plasser og småbruk.

Området har symbol- og identitetsverdi knyttet til blant annet omtale i Snorre. Det åpne landskapet har verdier i form av visuell opplevelse. Området har stor pedagogisk verdi og brukes til forskning og ekskursjoner. Det har stor verdi for rekreasjon og reiseliv. Det er etablert tursti gjennom Skeisnesset, med tilrettelagt informasjon og styrt ferdsel for å skåne lyngheiene.

Foto: Terje Myrstadbak

ENGAN/ØRNES OG KJELVIK

Engan/Ørnes ligger i Sørfold kommune på nordsiden av og innerst i Leirfjorden langs RV 613. Dette er to sammenhengende bygder som omfatter ca 690 daa inn- og utmarksareal. Engan/Ørnes er et typisk nordlandsk fjordlandskap som strekker seg fra 0-110 moh. og karakteriseres av brattbakker, sterk kupering og stor variasjon i jorddybde. Innenfor området er 38 grunneiere berørt av forvaltningsplanen, men bare to aktive bruk søker om produksjonstilskudd i jordbruket. 180 vinterfora sau, noen storfe og hester beiter i området. Kulturlandskapet i Engan/Ørnes er sannsynligvis det største gjenværende og mest intakte av denne typen i Nordland fylke. Mye av arealet er i aktiv bruk og drives på en måte som ivaretar de biologiske verdiene og de varierte forholdene i dette kulturlandskapet.

Husmannsplassen Kjelvik ligger på sørsiden av Leirfjorden, 200-230 moh. Gården er et godt bevart kulturmiljø med fredete bygninger. Her var tidligere samisk bosetting. Plassen ble fraflyttet i 1967. Tunet består av en rekke bygninger for de ulike aktivitetene som ble drevet på gården: smie, eldhus, fjøs, våningshus, gårds- kvern, jordkjeller og flere andre uthus. Bygningene med tomt eies av Sørfold kommune, mens jord-, skog- og utmarksarealene eies av

SØRFOLD KOMMUNE, NORDLAND

Jordbruksregion	Fjordbygdene i Nordland og Troms
Områdetype	Fjordbygder med basis i norsk og samisk bosetting ved Leirfjorden. Gårdslandskap med innmark

730 dekar

fire grunneiere. Sørfold Lokalhistorielag forvalter bygningene på vegne av kommunen, bruker stedet til formidling av gamle håndverkstradisjoner og holder jordbruksarealene i hevd. Området og bygningene brukes av Saltenmuseet i undervisnings- og reiselivssammenheng. Husmannsplassen fungerer som en levende formidler av kulturhistorie til tross for at den er fraflyttet.

Kulturminner og bygninger viser en stor tidsdybde og avspeiler en lang og flerkulturell bosettingshistorie, med endring over tid. Engan/Ørnes og Kjelvik anses å være representative for bosetting og næringsliv i Nordland slik det har fortonet seg i mange fjordbygder.

SKÁRFVÁGGI/SKARDALEN

Bygda Skárfvággi/Skardalen ligger i Nord-Troms i Gáivuona suohkam/Kåfjord kommune. Historisk sett har området vært befolket av samer, nordmenn og kvener. Den samiske befolkningen kan spores så langt tilbake det finnes skriftlige kilder. Den kvenske innvandring antas å ha kommet på 1700-1800-tallet. Fast norsk bosetning ble i hovedsak etablert på 1800-tallet.

Sjøen, skogen og jorda har vært grunnlaget for bosettinga, der «fiskarbonden» drev jordbruk i kombinasjon med fiske.

Skárfvággi/Skardalen er et typisk eksempel på ei sjøsamisk bygd, med tradisjonelt bosettingsmønster og lang tradisjon i driftsformer. Bygda ligger vakkert til, frodig og omsluttet av bratte fjell, og med utsyn til indre og ytre fjordstrøk. Området har mangfold av ulike kulturmarkstyper med stor historisk dybde og mange kulturminner fra ulike tidsepoker.

Småbrukene er plassert på terrasser langs fjorden i bratt terreng. Jordbrukslandskapet kjennetegnes av flere små jordstykker som ligger i mosaikk mellom gamle veier, steinrøyser, steingjerder, åkerholmer og kantskog.

Topografien vanskeliggjør maskinell drift og det har ført til at gamle driftsformer er blitt holdt i hevd helt fram til vår tid. Det har

GÁIVUONA SUOKHAM/ KÅFJORD KOMMUNE, TROMS

Jordbruksregion	Fjordbygdene i Nordland og Troms
Områdetype	Sjøsamisk bygd med jordbruks- og reindriftslandskap i fjordarmen Kåfjord, samt innmark og utmark
3 100 dekar	

bidratt til urterike slåttenger, beitemark, beitehager og beitebakker langt opp i fjellsiden. Videre oppover og innover i høyfjellet finner man reindriftslandskapet. Skárfvággi er i dag et eget reinbeitedistrikt, et sommerdistrikt som trolig har røtter svært langt tilbake.

I sjøsamisk kultur har også fjæra hatt stor verdi som utmark. Fjæra ble brukt til beite og slått og til høsting av tang.

Bygda ble brent under krigen. De fleste boligene er fra gjenreisningstiden og gir miljøet et tydelig og helhetlig preg av gjenreisningsfunksis. De mange eldre sjøbuene og støene i fjæra og laene og sommerfjøsene i utmarksbeltet, bidrar ytterligere til å skape et komplett landskapsbilde.

Foto: Cecilie Hansen, Fylkesmannen i Finnmark

MAKKENES

Makkenes er et sjeldent kulturlandskap med store biologiske verdier og interessant kulturhistorie. Området ligger rett vest for fylkes hovedstaden Vadsø, ved Varangerfjordens vide bredder. Noen av engene er blant de flotteste i Finnmark. De er artsrike og viser spor av å ha vært i drift i lang tid. Her finnes urterike slåtteenger med et «gammeldags preg» i behold, blant annet en stor bestand av silkenellik som regnes som truet på landsbasis.

Langs kysten av Finnmark livnærte folk seg av både jordbruk og fiske, og gårdene ble plassert nær havet slik vi ser i Makkenes. Fram til rundt 1600-tallet var dette området et av Varangersamenes sommerboplasser, og meget gamle tufter finnes fremdeles i engene. Sommerboplassene ga grunnlag for fiske og et enkelt jordbruk. Vinterboplassene lå lenger inn i landet, der skogen sikret tilgang på ved til fyring og andre formål.

På 1600-tallet etablerte finske og norske bosettere seg her med et lite fiskevær. Bosetningsmønsteret og byggeskikken hos kvenene skilte seg ut fra det som var vanlig ellers i Finnmark. Boligene var av tømmer og gammer ble sjelden brukt. Våningshus og fjøs ble ofte bygd i ett, eller i det minste forbundet med en svalgang.

VADSØ KOMMUNE, FINNMARK

Jordbruksregion	Kysten i Troms og Finnmark
Områdetype	Gårdslandskap med innmark og slåttenger på tre nes ved Varangerfjorden
200 dekar	

Denne byggeskikken stammer sannsynligvis fra russisk område, og er i Finnmark hovedsakelig utbredt på Varangerhalvøya. Husene betegnes derfor ofte som «varangerhus». På Varangerhalvøya var det liten tilgang på tømmer, og bygningene består derfor av tømmer og never som ble importert fra Russland gjennom Pomorhandelen. I tillegg ble det brukt rekved.

Makkenes ligger langs Nasjonal turistvei mot Hamningberg og er lett tilgjengelig fra hovedveien. Området oppleves best til fots langs fjæra.

20 UTVALGTE KULTURLANDSKAP I JORDBRUKET

SOGN OG FJORDANE

Hoddevik - Liset

SOGN OG FJORDANE

Grinde - Engjasette

HORDALAND

Gjevstandsla

ROGALAND

Hodne - Vikevåg,
Heliand - Be og Fersvoll

AUST-AGDER

Rygnestad og Flateland

VEST-AGDER

Vest-Lista

TELEMARK

Jomfruland og Stråholmen

BUSKERUD

Steinsletta

OSLO

Nordmarksplasser

AKERSHUS

Øya - Nordre Ek

VESTFOLD

Skjervefjorden øst for Natterøy og Tjøme

OSTFOLD

Bærsætre med plasser

NORD-TRONDELAG

Skot og Skotnesset

SØR-TRONDELAG

Seterdalene i Budalen

HEDMARK

Vangrefsdalen - Kjurrudalen

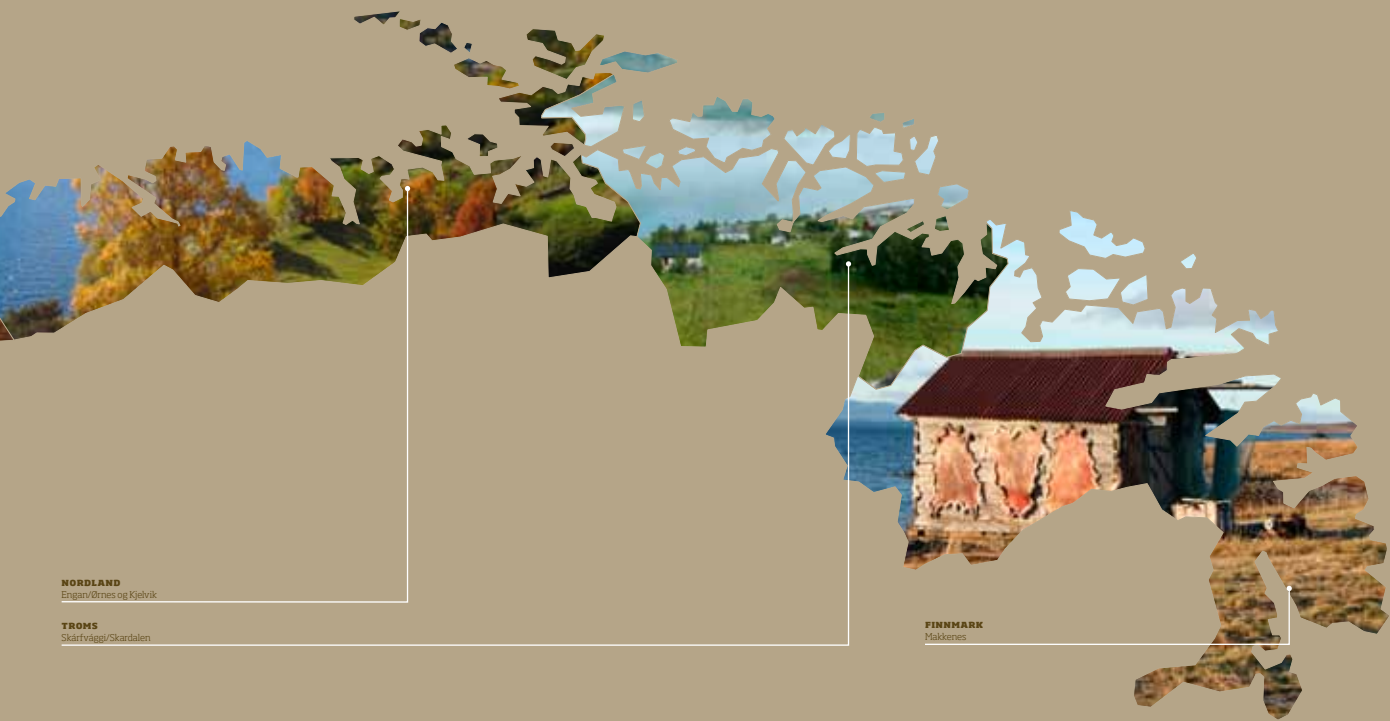
MØRE OG ROMSDAL

Fjellgardane og seterdalene i Øvre Sunndal

OPPLAND

Nordherad

NORDLAND
Engasv/Ørnes og Kjelvik

TROMS
Skärfvåggi/Skardalen

FINNMARK
Makkenes

WWW.UTVALGTEKULTURLANDSKAP.NO

Direktoratet for
naturforvaltning

Statens landbruksforvaltning
Norwegian Agricultural Authority